

Ir. P.J. Rijk

Med. No. 385

WATERINGEN

DE GLASTUINBOUW IN EEN RECONSTRUCTIEGEBIED IN HET WESTLAND

Maart 1988

SIGN: L27-385
EX. NO: B
MLV:

Landbouw-Economisch Instituut

Afdeling Structuuronderzoek

REFERAAT

WATERINGEN; DE GLASTUINBOUW IN EEN RECONSTRUCTIEGEBIED IN HET WESTLAND

Rijk, P.J.

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1988

Mededeling 385

42 p., tab., fig.

Beschrijving van de recente (1981-1986) en de te verwachten (tot 1996) structurele ontwikkeling van de glastuinbouw in een reconstructiegebied van circa 280 ha in het Westland, dichtbij Den Haag en Rijswijk. Analyse van de ontwikkeling op basis van gegevens uit de CBS-landbouwtellingen, aanvullende inventarisaties en informaties.

Aan de orde komen tevens de productieomstandigheden in het gebied. Aandacht is besteed aan de leeftijd van de glasopstanden, breedte van de kavels, het voorkomen van waterbassins, de substraatteelt, de moderniteit van de bedrijven en het lidmaatschap van studieclubs.

Agrarische structuur/Glastuinbouw/Reconstructie/Zuidhollands Glasdistrict/Wateringen

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Inhoud

	Blz.
SAMENVATTING	5
1. INLEIDING	9
1.1 Aanleiding, doel en opzet van het onderzoek	9
1.2 Ligging van het gebied en planologische aspecten	10
2. BEDRIJVEN EN ARBEIDSKRACHTEN	13
2.1 Bedrijven	13
2.2 Produktierichting en bedrijfstype	14
2.3 Arbeidskrachten	15
2.4 Leeftijd van de bedrijfshoofden en bedrijfsopvolging	16
2.5 Lidmaatschap studieclubs	17
3. CULTUURGROND EN PRODUKTIE	18
3.1 Oppervlakte cultuurgrond en areaal glas	18
3.2 Grondgebruik en produktiesamenstelling	20
3.3 De produktieomvang van de bedrijven	20
4. PRODUKTIEOMSTANDIGHEDEN	22
4.1 Ouderdom van de kassen	22
4.2 Verkavelingssituatie en breedte van de grootste kavel met glas	23
4.3 Waterbassins en substraatteelt	25
4.4 Sectorbeleid (energiebesparing glastuinbouw)	26
4.5 Moderniteit	27
5. ECONOMISCHE ASPECTEN	29
5.1 Inleiding	29
5.2 Arbeidsopbrengst	29
5.3 Rentabiliteit en produktieomvang	31
6. TOEKOMSTIGE ONTWIKKELING, ZONDER RECONSTRUCTIE	33
6.1 Inleiding	33
6.2 Aantal hoofdberoepsbedrijven	33
6.3 Areaal glas en bedrijven naar areaal glas	34
6.4 Grondgebruik	35
6.5 Ontwikkeling van de bedrijfstypen	36
6.6 Aantal arbeidskrachten	36
7. SLOTBESCHOUWING	37
LITERATUUR	39
BIJLAGEN	41

Samenvatting

Het karakter van de studie

Ten behoeve van de voorbereiding van de reconstructie van het glastuinbouwgebied "Wateringen" biedt dit rapport een analyse van de structuur van de tuinbouw in dit gebied. Tevens wordt een beeld geschetst van de verwachte toekomstige ontwikkeling bij het achterwege blijven van een reconstructie. Het onderzoek is door het LEI verricht in opdracht van de Landinrichtingsdienst.

Ligging en gebruik van de ruimte

Het circa 280 ha grote reconstructiegebied "Wateringen" is gelegen ten oosten en ten westen van de plaats Wateringen, op enige honderden meters van de bebouwing van Rijswijk en Den Haag. De glastuinbouwbedrijven hebben 158 ha glas in gebruik. Daarbij gaat het voor 57% om groenteteelt, voor 35% om snij- en overige bloemen en voor 8% om pot- en perkplanten.

Lichte achteruitgang aantal hoofdberoepsbedrijven bij gelijke arbeidsinzet

In 1986 waren er in het gebied 160 hoofdberoepsglastuinbouwbedrijven en tien nevenbedrijven. In 1981 waren er 167 hoofdberoepsbedrijven en zes nevenbedrijven.

Voor de komende tien jaar wordt verwacht dat het aantal hoofdberoepsbedrijven zal teruglopen tot ongeveer 146 in 1996.

De afgelopen jaren was er sprake van een lichte daling van het aantal geregistreerde regelmatig werkzame arbeidskrachten (tot 475 in 1986) en van een sterke toename van het aantal losse arbeidskrachten.

Het totale uit de landbouwtelling af te leiden arbeidsvolume bleef de afgelopen jaren nagenoeg constant (circa 540 arbeidsjaareenheden). Dit ligt op grond van diverse oorzaken lager dan het uit andere bronnen (onder andere boekhoudingen) te berekenen arbeidsvolume van circa 740 arbeidsjaareenheden. Voor de nabije toekomst wordt rekening gehouden met een verdere lichte achteruitgang van het aantal regelmatig werkzame arbeidskrachten tot circa 450 in 1996.

Relatief weinig oudere bedrijfshoofden

Ondanks het feit dat de gemiddelde leeftijd van de bedrijfshoofden is toegenomen, zijn er relatief veel bedrijfshoofden jonger dan vijftig jaar. Van de bedrijfshoofden is 36% ouder dan vijftig jaar. Van hen heeft 56% een opvolger. Van de 32 bedrijven met opvolger zijn er acht met meer dan één opvolger.

Het opvolgingspercentage ligt onder het gemiddelde van het gehele Westland en onder dat van het nabijgelegen reconstructiegebied Pijnacker-Delfgauw.

Over tien jaar zal de gemiddelde leeftijd van de bedrijfs-
hoofden verder toegenomen zijn: ongeveer 45% van de bedrijfshoofden zal dan ouder dan vijftig jaar zijn.

Lichte toename bloemen- en potplantenteelt en lichte afname
groenteteelt

In het gebied is een lichte verschuiving opgetreden van
groenten naar bloemen en pot- en perkplanten. Dit geldt niet voor
het aantal bedrijven dat in deze produktierichtingen gespeciali-
seerd is. Het aantal groentebedrijven bleef de afgelopen jaren
constant op 85. Het aantal snij- en overige bloemenbedrijven ver-
minderde met één tot 53 en het aantal potplantenbedrijven vermin-
derde met drie tot negen. Het aantal gemengde bedrijven daalde
met drie tot dertien.

De totale produktieomvang, uitgedrukt in she, is de afgelo-
pen vijf jaar ongeveer hetzelfde gebleven (in het gehele Westland
was er wel groei). De laatste jaren is de rentabiliteit van de
groenteteelt verbeterd ten opzichte van die van de bloemeteelt.
Als gevolg hiervan zal de afname van dit groenteteeltareaal zich
niet meer op dezelfde manier ontwikkelen als in het recente ver-
leden. Wel is de potplantensector doorgaans nog het meest renda-
bel. Een uitbreiding in deze sector kan verwacht worden.

Gemiddeld bijna 1 ha glas per bedrijf

Het gemiddeld areaal glas per hoofdberoepsbedrijf is de af-
gelopen jaren toegenomen van 94 tot 97 are. Dit gemiddelde ligt
ongeveer 10% onder dat van het Westland als geheel. Van de hoofd-
beroepsbedrijven heeft bijna 60% een areaal glas van minder dan
1 ha en 40% heeft minder dan 80 are glas. Circa één derde van de
bedrijven heeft een areaal glas dat onder het economisch optimum
ligt (dit was ook in het nabijgelegen reconstructiegebied Pij-
nacker-Delfgauw het geval). Grote en kleine kassen komen voor bij
alle bedrijfstypen en in alle leeftijdscategorieën. Wel hebben de
bedrijven met een bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar met opvolger
relatief een groter areaal glas.

Het totale areaal glas is de afgelopen vijf jaar met slechts
0,5 ha uitgebreid. Voor de toekomst wordt een lichte vermindering
van het totale glasareaal voorzien (- 2,5 ha). In 1996 zal het
gemiddelde areaal glas per bedrijf circa 105 are zijn.

Produktieomstandigheden niet optimaal

Er is in het gebied een continu proces aan de gang van ver-
vanging van oude kassen door nieuwe. Zeer veel bedrijven hebben
kassen staan van verschillende leeftijden. Vrijwel alle cultuur-

grond in het gebied is volgebouwd met kassen, zodat er op de eigen bedrijfskavel geen uitbreiding mogelijk is. In het gebied komen nogal veel oude kassen voor. Op 28% van de bedrijven is de grootste glasopstand van voor 1970. Op 45% van de bedrijven is deze uit de zeventiger jaren en op 28% is het grootste deel van de glasopstand van na 1980.

Bij veel bedrijven is de lengte-breedte verhouding van de kas erg ongunstig. Op ruim de helft van de bedrijven is de breedte van de grootste kavel met glas minder dan 60 m. Verder is op circa twee derde van de bedrijven de lengte-breedte verhouding ongunstiger dan 1,8 : 1.

De kwantiteit en kwaliteit van het oppervlakte water laat in veel gevallen te wensen over. Op ongeveer een kwart van de bedrijven heeft men momenteel een waterbassin.

Over het algemeen genomen zijn de produktieomstandigheden veel ongunstiger dan die van het nabij gelegen reconstructiegebied Pijnacker-Delfgauw.

Veel verschillen tussen de tuinders en veel achtergebleven bedrijven

In het gebied komen enerzijds tuinders voor die, waar dat mogelijk is, in sterke mate de moderne ontwikkelingen in de glastuinbouw volgen. Anderen laten het op dit punt wat afweten. Van de groentebedrijven teelt 60% op substraat. Dit percentage ligt op hetzelfde niveau als landelijk. Aan regelingen in het kader van het sectorbeleid (energiebesparing glastuinbouw) heeft 71% meegedaan. Dit ligt onder het landelijk gemiddelde. De bedrijven zijn wat betreft hun totale infrastructuur en produktieomstandigheden ingedeeld in een aantal klassen: In het gebied zijn 61 bedrijven als modern te classificeren (38%), 58 bedrijven (37%) zijn redelijk en 39 (25%) achtergebleven.

Van de tuinders is 60% lid van een studieclub, van 16% is het niet bekend of ze lid zijn en 24% is geen lid. Het percentage leden komt overeen met het landelijk gemiddelde.

Economische aspecten

De totale arbeidsopbrengst die in 1986 in het gebied wordt voortgebracht bedraagt naar schatting ongeveer 25 miljoen gulden (dat is gemiddeld circa f 154.000,- per bedrijf, met een bij de landbouwtelling geregistreerde arbeidsbezetting van circa 3,3 arbeidsjaareenheden).

Van deze totale arbeidsopbrengst wordt naar schatting 45% op de glasgroentebedrijven verdiend, 36% op de glasbloemenbedrijven, 12% op de pot- en perkplantenbedrijven en 7% op de gemengde bedrijven.

De spreiding in inkomenscapaciteit op de bedrijven is vrij groot, zowel binnen een bepaald bedrijfstype als tussen de bedrijfstypen onderling. Zo varieert bijvoorbeeld het gemiddelde

geraamde arbeidsinkomens per arbeidsjaareenheid per bedrijfstype van f 36.000,- op de glasgroentebedrijven, f 41.000,- op de gemengde glasbedrijven tot f 48.000,- op de glasbloemenbedrijven en f 52.000,- op de potplantenbedrijven (Hierbij zijn de arbeidskosten voor de bij de landbouwteeling niet-geregistreerde arbeidskrachten reeds afgetrokken).

Tabel 1 Overzicht van enkele kengetallen: het recente verleden en de verwachte ontwikkeling van de tuinbouw

Kengetal	Aantal			Gemiddelde jaarlijkse verandering in %	
	1981	1986	1996	1981-1986	1986-1996
Hoofdberoepsbedrijven	167	160	146	-0,9	-0,9
Are glas per hoofdberoepsbedrijf	94	97	105	0,6	0,8
Arbeidskrachten op hoofdberoepsbedrijven 1)	509	475	450	-1,4	-0,6
Werkzame personen totaal 2)	614	664	700	1,5	0,5
Grondgebruik, alle bedrijven					
Tuinbouw onder glas (ha)	158	158	156	0,1	-0,1
Waarvan:					
- groenten	93	90	86	-0,5	-0,4
- bloemen	54	55	56	0,3	0,2
- pot- perkplanten	11	13	14	3,2	0,7
1)	Geregistreerde regelmatig werkzaam, 20 (in 1981: 15) uur of meer per week.				
2)	Geregistreerde, regelmatig, onregelmatig, meer of minder dan 20 (in 1981: 15) uur per week op hoofdberoeps- en nevenbedrijven.				

Enkele slotopmerkingen

De bedrijven in het reconstructiegebied zijn onderling sterk verschillend. Dit betreft zowel de omvang, als de intensiteit van het grondgebruik, de arbeidsbezetting en de verdiende arbeidsinkomens. De produktieomstandigheden zijn lang niet optimaal: veel bedrijven hebben oude kassen en een ongunstige lengte-breedte verhouding van de kavel. In het gebied zijn vrijwel geen uitbreidingsmogelijkheden. Het gebied zit ingeklemd tussen de bebouwingen van Den Haag, Rijswijk en Wateringen. Reconstructie van het gebied kan er toe bijdragen dat de bestaande knelpunten in de produktieomstandigheden verbeterd kunnen worden en kan zorgen voor een verdere stimulans van de glastuinbouw.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding, doel en opzet van het onderzoek

Op grond van de Regeling Reconstructie Oude Glastuinbouwgebieden (RROG) heeft de Stichting Verbetering Tuinbouwstructuur Westland in december 1982 een aanvraag ingediend voor reconstructie van het gehele Westland. Daar er binnen het Westland duidelijk gebieden zijn met verschillende urgenties voor reconstructie zijn om financiële en technische redenen later afzonderlijk voorstellen gedaan voor reconstructie van een aantal deelgebieden binnen het Westland. In dit verband is voor het gebied "Wippolder e.o." (circa 900 ha) in december 1984 een aanvraag ingediend. Op grond van budgettaire overwegingen is het aangevraagde gebied "Wippolder e.o." in twee deelgebieden opgesplitst. Eén daarvan is het deelgebied "Wateringen", zijnde het meest urgente deelgebied, dat in 1987 op het voorbereidingsschema van landinrichtingsprojecten is geplaatst.

Ten behoeve van de voorbereiding van de reconstructie van dit glastuinbouwgebied "Wateringen" heeft de Landinrichtingsdienst aan het LEI verzocht een beknopte verkenning van de tuinbouw in dit gebied te leveren.

Het LEI heeft reeds eerder ten behoeve van de voorbereiding van andere glastuinbouwreconstructiegebieden verkenningen van de tuinbouw uitgevoerd, namelijk voor de gebieden Aalsmeer, Roelofsarensveen, Ter Aar, Boomawatering, Broekpolders en Pijnacker-Delfgauw.

Dit onderzoek is evenals dat van Pijnacker-Delfgauw beperkt van omvang dan de andere onderzoeken: Er is meer gestreefd naar een globale verkenning. Bepaalde aspecten, die in eerdere verkenningen wel beschreven zijn komen niet aan de orde in deze verkenning. Er is uiteraard wel naar gestreefd om de belangrijkste aspecten van de tuinbouw in het gebied weer te geven. Daarnaast worden er in deze verkenning (en die van Pijnacker-Delfgauw) aspecten belicht die in eerdere verkenningen minder aan bod geweest zijn.

Bij het onderzoek is in belangrijke mate gebruik gemaakt van gegevens van de landbouwstellingen van 1981 en 1986. Er is in beide jaren gewerkt met sbe-normen van 1981 (zie ook bijlage 1). Deze gegevens zijn aangevuld met informatie uit andere bronnen (literatuur en dergelijke) en van personen met een grondige kennis van de plaatselijke situatie. Hierbij ging het onder meer om de leeftijd van de glasopstanden, de breedte van de grootste kavel met glas, het aanwezig zijn van een waterbassin, lidmaatschap van een studieclub, het voorkomen van substraatteelt, moderniteit van het bedrijf, deelname aan het sectorbeleid energiebesparing, beroepsgroep en opvolgingssituatie.

1.2 Ligging van het gebied en planologische aspecten

Het reconstructiegebied "Wateringen" is gelegen ten oosten en ten westen van de plaats Wateringen. De begrenzing van het gebied is aangegeven op figuur 1.1. De noordgrens van het gebied ligt op enige honderden meters afstand van de bebouwing van Den Haag. De oostgrens van het gebied grenst aan de bebouwde kom van Rijswijk. Bijna het gehele reconstructiegebied behoort tot de gemeente Wateringen behalve het meest oostelijke deel (circa 35 ha) dat tot de gemeente Rijswijk behoort. De totale oppervlakte van het reconstructiegebied bedraagt circa 280 ha. De glastuinbouwbedrijven in het gebied hebben 158 ha glas in gebruik.

Het Streekplan Zuid-Holland-West, dat is vastgesteld in 1987, geeft het gebied hoofdzakelijk aan als glastuinbouwgebied. Het stelt in deze gebieden aan de intensieve tuinbouw onder glas geen bijzondere beperkingen. Verder wordt in het Streekplan de zuidelijke randweg van Den Haag (het zogenaamde Hoefijzer) aangegeven. Deze maakt een verbinding tussen de Lozerlaan en de in de toekomst aan te leggen A4 en ligt direct ten westen van de bebouwde kom van Wateringen. Ten oosten van de bebouwde kom van Wateringen ligt een gebied dat als ontwikkelingszone voor stads- en dorpsgebied is aangeduid.

Op gemeentelijk niveau geldt voor het grootste deel van het reconstructiegebied de bestemming glastuinbouw (dit geldt ook voor het meest oostelijke deel dat tot de gemeente Rijswijk behoort).

Verder geldt dat het plan voor het zogenaamde Haagse Hoefijzer momenteel in een vergevorderd stadium van voorbereiding is. In het verlengde van de Lozerlaan wordt een doorsteek gemaakt naar de Poeldijkseweg; dit gaat ten koste van één glastuinbouwbedrijf van circa 1 ha. Deze weg zal verder lopen door de strook niet-glastuinbouwgebied ten westen van Wateringen of nog iets westelijker waardoor twee glastuinbouwbedrijven zouden moeten wijken. Volgens de gemeente is de kans op het meest westelijke traject het grootst (mede wegens de geluidshinder die de weg gaat veroorzaken voor de aangrenzende woonwijk).

FIGUUR 1.1. RECONSTRUCTIEGEBIED WATERINGEN

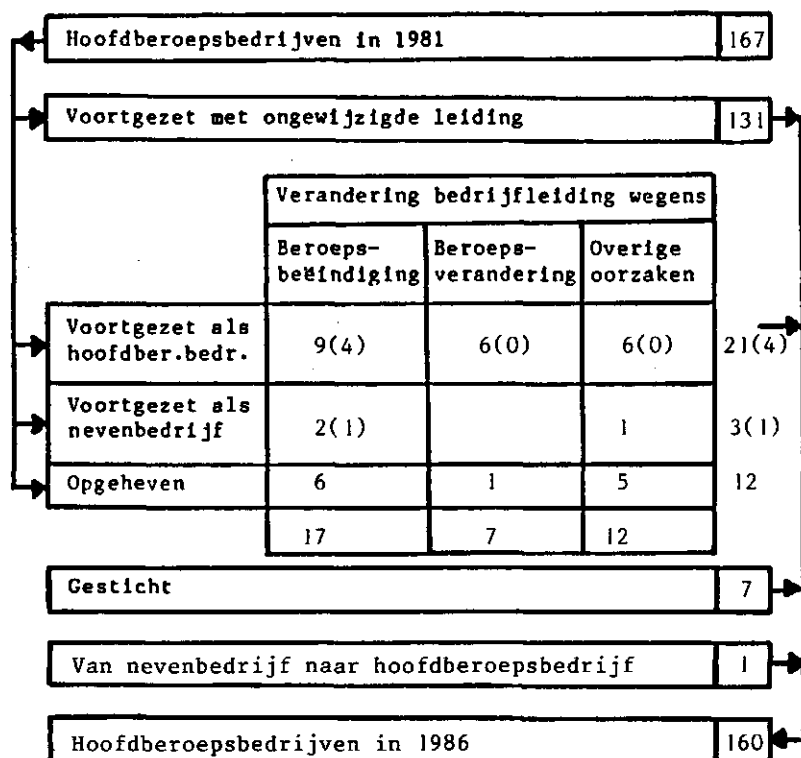
2. Bedrijven en arbeidskrachten

2.1 Bedrijven

In het reconstructiegebied bevonden zich in 1986 170 glas-tuinbouwbedrijven. Dit betreft 160 hoofdberoepsbedrijven (het bedrijfshoofd besteedt het merendeel van zijn tijd aan het tuinbouwbedrijf). Op slechts drie van de 160 hoofdberoepsbedrijven is er sprake van enige nevenactiviteiten buiten de directe tuinbouwsector. Verder zijn er vijf nevenbedrijven waar het hoofdberoep buiten de directe tuinbouw ligt en vijf nevenbedrijven waar het bedrijfshoofd in feite rustend tuinder is.

In het gebied bevinden zich ook drie veehouders zonder glas-tuinbouw maar wel met de bedrijfsgebouwen in het gebied. Deze

Figuur 2.1 Wijze van veranderingen in het aantal hoofdberoepsbedrijven

() tussen haakjes waarvan door zoons

hadden in 1986 een totale bedrijfsoppervlakte van bijna 24 ha. Deze drie bedrijven zijn verder, mede doordat ze vrijwel geen cultuurgrond in het blok hebben, buiten het onderzoek gehouden.

Het totale aantal hoofdberoepsbedrijven is de laatste jaren licht achteruitgegaan. Hoe deze vermindering tot stand gekomen is, is in figuur 2.1 weergegeven. Opvallend in dit verband is het relatief geringe aantal hoofdberoepsbedrijven dat door zoons wordt voortgezet na beroepsbeëindiging. Eveneens opvallend is het relatief grote aantal gestichte bedrijven (7). Dit betrof drie mensen van buiten het blok, twee afsplitsingen van een vroeger maatschap van broers en twee zoons van tuinders uit het gebied die een eigen bedrijf zijn begonnen.

2.2 Produktierichting en bedrijfstype

De glastuinbouw in het gebied betreft vooral groenteteelt en bloementeel. De afgelopen jaren is de totale produktie van vooral de potplantenteelt toegenomen. De groenteteelt verminderde in omvang. Tabel 2.1 geeft hiervan een beeld. De totale produktie in het gebied bleef nagenoeg constant. Hierbij is de produktie gemeten in sbe. Hiervoor zijn in beide jaren de sbe-normen van 1981 aangehouden (Voor een nadere toelichting op het begrip sbe: zie bijlage 1).

Tabel 2.1 Procentuele verdeling van de produktieomvang (sbe) naar produktierichting in 1981 en 1986

Produktierichting	Jaar	
	1981	1986
Groenteteelt onder glas	55	53
(Snij)-bloementeel onder glas	34	34
Pot- en perkplanten	11	13
Totaal	100	100
Totaal sbe	67000	66000

Het merendeel van de bedrijven is gespecialiseerd op één bepaalde produktierichting in de glastuinbouw. Het aantal glas-groentebedrijven en het aantal glasbloemenbedrijven is de afgelopen jaren nagenoeg constant gebleven. Het aantal potplanten- en gemengde glasbedrijven verminderden (zie tabel 2.2). De dertien gemengde bedrijven in 1986 betroffen praktisch allemaal glas-groente/bloemenbedrijven. Drie bedrijven hadden ook potplanten erbij.

Tabel 2.2 Aantal hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfstype

Bedrijfstype 1)	Aantal bedrijven	
	1981	1986
Glasgroentebedrijven	85	85
Glasbloemenbedrijven 2)	54	53
Potplantenbedrijven 3)	12	9
Gemengde glasbedrijven	16	13
Totaal	167	160

- 1) Meer dan 80% van de totale produktie in sbe's betreft de desbetreffende teelt met uitzondering van de gemengde bedrijven.
- 2) Glasbloemenbedrijven: Snijbloemen- en overige bloemenbedrijven.
- 3) Inclusief perkplantenbedrijven.

2.3 Arbeidskrachten

Het totaal aantal geregistreerde (dat wil zeggen bij de landbouwtelling in mei opgegeven) arbeidskrachten in het gebied is de afgelopen jaren toegenomen maar het deel daarvan dat regelmatig meewerkt is gedaald. Omgerekend komt dit neer op een vrij constant arbeidsvolume van circa 540 arbeidsjaareenheden. Uit berekening van de arealen glasteelten per produktierichting en de bijbehorende arbeidsbehoefte op basis van gegevens uit het LEI-boekhoudnet kan het totale ingezette arbeidsvolume in het gebied op circa 740 arbeidsjaareenheden geschat worden.

Het verschil tussen de berekende arbeidsinzet in het gebied ontleend aan gegevens uit het LEI-boekhoudnet en het bij de landbouw(mei)telling geregistreerde ingezette arbeidsvolume heeft onder meer te maken met verschillen in omrekeningsfactoren (bijvoorbeeld op basis van gewerkte arbeidsuren per week wordt de arbeid van het bedrijfshoofd in het LEI-boekhoudnet soms gesteld op 1,3 mensjaareenheid terwijl dit bij de eerste berekening maximaal één arbeidsjaareenheid is), verschillen tussen het aanwezige aantal arbeidskrachten op de peildatum van de landbouwtelling (ongeveer mei) en de rest van het jaar, het werken met loonploegen bij drukke werkzaamheden en het niet opgeven van alle arbeidskrachten bij de landbouwtelling.

Afgezien van losse-, niet-geregistreerde arbeidskrachten en meewerkende echtgenotes is 29% van alle hoofdberoepsbedrijven een éénmansbedrijf, 31% een tweemansbedrijf en 23% een driemansbedrijf. Op 17% is het aantal arbeidskrachten vier of meer.

De afgelopen jaren zijn er minder regelmatige gezinsarbeidskrachten werkzaam en veel meer losse arbeidskrachten. Tabel 2.3

geeft hiervan een beeld. Bij bestudering van deze tabel valt op dat er meer bedrijfshoofden dan bedrijven zijn. Dit komt door een soms twee- of meerhoofdige leiding. Dit betreft meestal twee broers of soms neven. Vader-zoon maatschappen zijn beschouwd als één bedrijfshoofd met een meewerkende zoon.

De gemiddelde geregistreeerde arbeidsbezetting per bedrijf is 3,0 regelmatig meewerkende arbeidskracht per bedrijf.

Tabel 2.3 Geregistreeerde arbeidskrachten op hoofdberoepsbedrijven

Regelmatig meewerkende arbeidskrachten 20 uur 1) en meer per week	1981	1986
Bedrijfshoofden	183	174
Echtgenotes	69	53
Meewerkende kinderen	57	51
Vreemde arbeidskrachten	200	197
Totaal	509	475
Onregelmatig of minder dan 20 uur 1) per week	105	189

1) In 1981 15 uur.

De arbeidsbezetting per bedrijf is het hoogst op de potplantenbedrijven (5,2 regelmatig meewerkende geregistreeerde arbeidskracht meer dan 20 uur per week) en het laagst op de glasgroentenbedrijven (2,8). De glasbloemen- en de gemengde glasbedrijven zitten met een arbeidsbezetting van respectievelijk 2,9 en 2,7 hier tussen in.

2.4 Leeftijd van de bedrijfshoofden en bedrijfsopvolging

De afgelopen jaren is de gemiddelde leeftijd van de bedrijfshoofden in Wateringen toegenomen. Van de bedrijfshoofden is momenteel 55% ouder dan 45 jaar, tegenover 46% vijf jaar geleden.

Van de bedrijfshoofden van minstens 50 jaar heeft 56% een opvolger uit de eigen familiekring. Dit opvolgingspercentage ligt lager dan dat bijvoorbeeld van het reconstructiegebied "Pijnacker-Delfgauw" (65%) en dat van het gehele Westland (60%).

Op acht bedrijven is sprake van meer dan één opvolger. Het opvolgingspercentage in Wateringen ligt het hoogst op de glasgroentebedrijven en het laagst op de gemengde glasbedrijven.

Tabel 2.4 Leeftijdsofbouw en opvolgingssituatie

Leeftijd	Bedrijfshoofden 1)				Aantal bedrijfshoofden van minstens 50 jaar in 1986		
	1981		1986		met opvolger 2)	opvolging onbekend	zonder opvolger
	aantal	%	aantal	%			
Tot 40 jaar	61	36	46	29			
40 - 50 jaar	50	30	57	35			
50 - 60 jaar	40	24	35	22	17(3)	5	13
60 jaar en ouder	16	10	22	14	15(5)	1	6
Totaal	167	100	160	100	32(8)	6	19

1) Of oudste bij meerdere bedrijfshoofden op één bedrijf.

2) Tussen haakjes waarvan met meer dan één opvolger.

2.5 Lidmaatschap studieclubs

Bij de aanvullende inventarisatie door het LEI is gevraagd naar het al of niet lid zijn van een studieclub. De studieclubs, die meestal per teelt georganiseerd zijn, spelen een belangrijke rol bij de kennisoverdracht in de glastuinbouw. Nieuwe ontwikkelingen op het gebied van bijvoorbeeld teelttechnieken, ziektebestrijding, nieuwe kassen, energiebesparing en dergelijke worden binnen de studieclubs besproken en beproefd, waarbij men elkaar kan corrigeren en stimuleren.

In Wateringen is van 96 telers (60%) bekend dat ze lid zijn van een studieclub, 39 zijn geen lid (24%) en van 25 (16%) is het niet bekend of ze lid zijn. Het totale percentage tuinders dat lid is van een studieclub ligt ongeveer op het landelijke gemiddelde (landelijk is twee-derde van de glastuinders lid van een studieclub). Relatief het grootste aantal niet-leden in Wateringen zijn te vinden op de kleine bedrijven, de gemengde glasbedrijven en bij de bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar zonder opvolger.

3. Cultuurgrond en productie

3.1 Oppervlakte cultuurgrond en areaal glas

In 1986 bedroeg de totale bedrijfsoppervlakte (dat is cultuurgrond plus erven, bebouwing en sloten) van alle 170 bedrijven 231 ha. De totale oppervlakte cultuurgrond in kadastrale maat bedraagt 195 ha en in gemeten maat 176 ha (de 19 ha verschil in kadastrale en gemeten maat betreft vooral water). De grond is voor 97% eigendom van de gebruikers. In het vervolg wordt - tenzij nadrukkelijk anders vermeld - de oppervlakte in gemeten maat in beschouwing genomen. Van deze oppervlakte hebben de hoofdberoepsbedrijven 170 ha in gebruik.

De oppervlakte cultuurgrond van alle bedrijven is de afgelopen vijf jaar met 7 ha afgenomen.

Van de bedrijven die in beide jaren als hoofdberoepsbedrijf werden uitgeoefend, wisten zich er 37 (25%) te vergroten met gemiddeld 0,28 ha cultuurgrond per bedrijf. Daarnaast werden 67 (44%) bedrijven verkleind met gemiddeld 0,22 ha cultuurgrond.

Tabel 3.1 Areaal glas naar bedrijfstype op hoofdberoepsbedrijven in 1986

Bedrijfstype	Totaal glas- areaal (are)	Gemiddelde glasareaal per bedrijf (are)		Bedr.met ... are gl.in 1986				
		1981	1986	Tot	60-	80-	100-	150
				60	80	100	150	e.m.
Glasgroente- bedrijven	8376	101	99	8	22	19	28	8
Glasbloemen- bedrijven	5127	89	97	12	11	6	16	8
Potplanten- bedrijven	1058	84	118	-	4	1	2	2
Gemengde glas- bedrijven	990	82	76	5	3	2	2	1
Totaal hoofdb- eroepsbedrijven	15551	94	97	25	40	28	48	19
Nevenbedrijven	290	21	36	6	1	1	-	-
Alle bedrijven	15841	92	94	31	41	29	48	19

De totale oppervlakte tuinbouw onder glas in het reconstructiegebied is de afgelopen vijf jaar met 0,5 ha toegenomen van 157,9 ha in 1981 tot 158,4 ha in 1986. Dit houdt in dat 90% van de cultuurgrond bezet is met glas.

De hoofdberoepsbedrijven hebben gemiddeld bijna 1 ha glas (in 1981 0,94 en in 1986 0,97 ha; Dit gemiddelde is ongeveer 10% lager dan dat van het gehele Westland). Tabel 3.1 geeft een beeld van de bedrijven ingedeeld naar areaal glas en bedrijfstype.

Van de hoofdberoepsbedrijven heeft 60% meer dan 80 are glas. De gemengde glasbedrijven hebben gemiddeld het kleinste areaal glas en de potplanten gemiddeld het grootste areaal.

Als we de bedrijven indelen naar areaal glas en leeftijd van het bedrijfshoofd blijkt dat bij alle leeftijdsgroepen zowel grote als kleine arealen glas voorkomen. Wel hebben de bedrijven met een ouder bedrijfshoofd en een opvolger relatief een groter areaal glas.

Voor een economische rationele bedrijfsvoering wordt 50 are glas per bedrijf door het Consultantschap voor de Tuinbouw als minimumnorm aangegeven om een bedrijf te beginnen. Uiteraard is dit sterk afhankelijk van de desbetreffende glasteelt. In het sectorbeleid energiebesparing glastuinbouw is de minimumnorm voor een glasbedrijf voor een groenteteeltbedrijf gesteld op 45 are, voor een snijbloemeteeltbedrijf op 35 are en voor een potplantenbedrijf op 15 are.

Het economisch optimum evenwel ligt hoger. Tot circa 300 sbe zijn er in het algemeen belangrijke schaalvoordelen te behalen. Dit komt voor een groenteteeltbedrijf overeen met circa 80 are glas, voor een snijbloemenbedrijf met circa 70 are glas en voor een potplantenbedrijf met circa 45 are glas. In het reconstructiegebied heeft één derde van de bedrijven een areaal glas dat onder deze grens zit (dit is evenveel als in het nabij gelegen reconstructiegebied "Pijnacker-Delfgauw"). Vanaf circa 400 sbe nemen de schaalvoordelen van een groter bedrijf slechts weinig toe. In hoofdstuk 5 wordt hier nader op ingegaan. Circa 400 sbe komt voor een groenteteeltbedrijf overeen met circa 110 are glas, voor een glasbloemenbedrijf met circa 90 are en voor een potplantenbedrijf met circa 60 are glas. In het gebied heeft ruim 40% van de bedrijven een areaal glas dat boven deze grens zit.

In het gebied komen dus zowel bedrijven voor die ruim voldoende groot van omvang zijn (ruim 40%) als bedrijven die wat het economisch optimum betreft onvoldoende groot zijn van omvang (circa één derde van de bedrijven).

Hierbij moet opgemerkt worden dat bij vele bedrijven het glasareaal uit verschillende kassen van verschillende leeftijden bestaat. Ook de lengte-breedte verhouding en de ouderdom van de kassen en de overige produktieomstandigheden laat in veel gevallen te wensen over. In hoofdstuk 4 wordt hier nader op ingegaan.

3.2 Grondgebruik en produktiesamenstelling

De bedrijven hadden in 1986 176 ha cultuurgrond in gebruik. Dit betrof voor 90% glastuinbouw, 5% opengrondstuinbouw en 5% grasland. In 1981 was dit ook ongeveer zo.

De glastuinbouw maakt in het gebied vrijwel alle produktie uit. De produktie, in sbe, betreft voor 51% groententeelt, 36% bloemeteelt en 13% pot- en perkplanten.

De totale produktieomvang, ook weer uitgedrukt in sbe, is de afgelopen vijf jaar ongeveer hetzelfde gebleven (In het gehele Westland was er een groei van 3%).

In tabel 3.2 zijn de diverse teelten onder glas weergegeven. In het gebied is een lichte verschuiving opgetreden van minder groenten naar meer bloemen en pot- en perkplanten.

Tabel 3.2 Oppervlakte van de teelten onder glas. Alle bedrijven

Teelt	Arealen (ares)		Percentages	
	1981	1986	1981	1986
Tomaten	5660	5151	36	33
Paprika's	2169	2285	14	14
Komkommers	171	188	1	1
Overige groenten	1285	1434	8	9
	----	----	--	--
Totaal groenten	9285	9058	59	57
Chrysanten	1744	2316	11	15
Anjers	1613	1006	10	6
Fresia's	527	444	3	3
Lelies	139	216	1	1
Rozen	68	137	1	1
Anthuriums	454	-	3	-
Overige bloemen	854	1368	5	9
	----	----	---	---
Totaal bloemen	5399	5487	34	35
Pot- en perkplanten	1106	1295	7	8
	----	----	---	---
Totaal glasareaal	15790	15841	100	100

3.3 De produktieomvang van de bedrijven

De gemiddelde bedrijfsomvang per hoofdberoepsbedrijf, gemeten in sbe, is de afgelopen vijf jaar gestegen van 398 naar 406 sbe. De gemiddelde bedrijfsomvang in het gebied ligt hiermee circa 10% onder de gemiddelde omvang van het Westlandse glastuin-

bouwbedrijf. De helft van de bedrijven heeft een bedrijfsomvang van meer dan 350 sbe. Tabel 3.3 geeft een verdeling van de bedrijven naar bedrijfsomvang en bedrijfstype.

Tabel 3.3 Aantal hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfsomvang en bedrijfstype

Bedrijfs- type	Aantal bedr. van ... sbe in 1986					Aantal sbe gemiddeld	
	tot 190	190- 250	250- 350	350- 500	500 e.m.	1981	1986
Glasgroentebedrijven	8	9	30	28	10	394	391
Glasbloemenbedrijven	5	9	9	16	14	393	400
Potplantenbedrijven	-	-	1	3	5	524	702
Gemengde glasbe- drijven	3	3	2	4	1	340	320
Totaal	16	21	42	51	30	398	406

4. Produktieomstandigheden

De produktieomstandigheden, die in dit hoofdstuk centraal staan, zijn voor het merendeel door het LEI geïnvesteerd met behulp van tuinders uit het gebied ("streekkenners"), die de plaatselijke situatie goed kennen. Dit geldt voor de ouderdom van de kassen, de breedte van de grootste kavel met glas, het aanwezig zijn van waterbassins, het voorkomen van substraatteelt en de moderniteit van de bedrijven. De deelname aan het sectorbeleid energiebesparing is via de districtbureauhouder van de Stulm (Stichting Uitvoering Landbouwmaatregelen) geïnventariseerd.

4.1 Ouderdom van de kassen

In de glastuinbouw geldt doorgaans dat na circa vijftien jaar de kassen verouderd zijn. Hoe jonger de kas hoe efficiënter meestal de verschillende produktiemiddelen (arbeid, energie en dergelijke) aangewend worden en hoe groter de lichtinval, die opbrengstverhogend werkt, is.

Volgens de verkregen informatie in het gebied is op ruim een kwart van de bedrijven de grootste glasopstand van voor 1970. Op bijna de helft van de bedrijven is de belangrijkste kas in de zeventiger jaren gebouwd en ruim een kwart van de bedrijven heeft het grootste deel van de glasopstand na 1980. Er is in het gebied een continu proces van vervanging van oude kassen door nieuwe kassen. Zeer veel bedrijven hebben kassen van verschillende leeftijden.

In vergelijking met het reconstructiegebied "Pijnacker-Delfgauw" zijn er in Wateringen veel meer oude kassen en minder nieuwe kassen.

In tabel 4.1 is het aantal bedrijven ingedeeld naar leeftijd van de grootste glasopstand.

Oude en jonge kassen komen voor bij alle bedrijfsgroottes, bedrijfstypen en leeftijdscategorieën. Toch zijn er wel enkele opvallende zaken: Relatief meer oude kassen komen voor op de kleine bedrijven, de gemengde glasbedrijven en op bedrijven waar het bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar is zonder opvolger. Nieuw gebouwde kassen komen relatief meer voor op grote bedrijven (boven 150 are) en bij oudere bedrijfshoofden met een opvolger.

Tabel 4.1 Procentuele verdeling van de hoofdberoepsbedrijven naar leeftijd van de grootste glasopstand en naar areaal glas, bedrijfstype, leeftijd van het bedrijfs-hoofd en opvolgingssituatie

	Grootste glasopstand van ... (percentage)				
	voor 1970	1970- 1980	na 1980	totaal	
				%	aantal bedr.

Areaal glas (ares)					
Tot 60	68	24	8	100	25
60- 80	30	45	25	100	40
80-100	21	50	29	100	28
100-150	15	56	29	100	48
150 en meer	11	37	53	100	19
Bedrijfstype					
Glasgroentebedrijven	19	53	28	100	85
Glasbloemenbedrijven	34	40	26	100	53
Potplantenbedrijven	22	45	33	100	9
Gemengde glasbedrijven	62	15	23	100	13
Leeftijd bedrijfshoofd:					
Tot 40 jaar	26	46	28	100	46
40-50 jaar	23	49	28	100	57
50 jaar en ouder, w.v.	33	41	26	100	57
- met opvolger	13	50	37	100	32
- zonder opvolger	68	21	11	100	19
- opvolger onbekend	33	50	17	100	6
Alle leeftijden	27,5	45	27,5	100	160

4.2 Verkavelingssituatie en breedte van de grootste kavel met glas

Voor de bedrijven is het van belang dat alle grond zoveel mogelijk op één plek geconcentreerd is. Dit is niet bij alle bedrijven het geval. Van de hoofdberoepsbedrijven heeft 91% zijn grond in één kavel liggen. De andere bedrijven hebben meer dan één kavel. Ook is het van belang dat de kavel niet te klein is en voldoende ruimte biedt voor een eventuele verdere uitbreiding van het glasareaal. Bij de meeste bedrijven in het gebied is geen verdere uitbreiding van het glas op dezelfde kavel mogelijk. Bovendien is het van belang dat de perceelsvorm een gunstige lengte-breedteverhouding heeft. De produktiviteit van de ingezette arbeid, kapitaal en energie is per m² glasoppervlakte hoger naarmate het bedrijf groter en de perceelsvorm gunstiger is (dit

geldt tot circa 120 are glas en met de aanname dat het één aangengesloten kas betreft. Een ideale verhouding van een glasperceel is 1:1, aanvaardbaar in het kader van nieuwvestiging is 1,8:1 (Oosthoek 1983). Voordelen van de meer vierkante vorm van glaspercelen zijn: lagere bouwkosten, efficiëntere benutting van de beteelbare grond, besparing lengte intern transportpad, besparing arbeidskosten, lagere energiekosten en prettiger werk.

In tabel 4.2 zijn de bedrijven ingedeeld naar de breedte van de grootste kavel met glas.

Bij veel bedrijven is de lengte-breedteverhouding van de glasopstand erg ongunstig. Op ruim de helft van de bedrijven is de breedte van de grootste kavel met glas minder dan 60m. Verder is op circa twee derde van de bedrijven de lengte-breedteverhouding ongunstiger dan 1,8:1.

Tabel 4.2 Procentuele verdeling van de hoofdberoepsbedrijven naar breedte van de grootste kavel met glas naar areaal glas, bedrijfstype, leeftijd van het bedrijfshoofd en opvolgingssituatie

	Breedte van de grootste glasop- stand van ... (percentage)				
	tot 60m	60- 100m	100- 150m	totaal	
				%	aantal bedr.

Areaal glas (ares)					
Tot 60	76	20	4	100	25
60 - 80	60	40	-	100	40
80 - 100	50	36	14	100	28
100 - 150	40	52	8	100	48
150 en meer	53	42	5	100	19
Bedrijfstype:					
Glasgroentebedrijven	51	40	9	100	85
Glasbloemenbedrijven	57	41	2	100	53
Potplantenbedrijven	56	33	11	100	9
Gem. glasbedrijven	62	38	-	100	13
Leeftijd bedrijfshoofd:					
Tot 40 jaar	61	35	4	100	46
40-50 jaar	58	35	7	100	57
50 jaar en ouder, waarvan	44	49	7	100	57
- met opvolger	38	53	9	100	32
- zonder opvolger	58	37	5	100	19
- opvolger onbekend	33	66	-	100	6
Alle leeftijden	54	40	6	100	160

De relatief ongunstigste kavelbreedte hebben de bedrijven tot 60 are glas en de gemengde glasbedrijven. De relatief gunstigste kavelbreedte hebben de oudere bedrijfshoofden met opvolger en bedrijven met 100-150 are glas.

4.3 Waterbassins en substraatteelt

Teeltmethodes ontkoppeld van de grond, de zogenaamde substraatteelt (waarbij het substraat meestal steenwol is) geven nieuwe mogelijkheden en hogere gewasopbrengsten (potentieel ongeveer 20%). Dit onder meer door een nauwkeuriger afstemming van water- en voedingsstoffen op de behoeften van het gewas. Substraatteelt voor groentegewassen is vooral mogelijk voor tomaten, komkommer, paprika en aubergine. Substraatteelt voor bloemgewassen betreft vooral gerbera's, rozen en anjers.

Voor substraatteelt is het belangrijk dat de waterkwaliteit aan hoge eisen voldoet.

Tabel 4.3 Verdeling van de hoofdberoepsbedrijven met een waterbassin of substraatteelt naar areaal glas, bedrijfstype, leeftijd bedrijfshoofd en opvolgingssituatie

	Voorkomen van			
	waterbassin		substraatteelt	
	aantal	perc.	aantal	perc.
Areaal glas (ares)				
Tot 60	1	4	1	4
60 - 80	10	25	8	20
80 - 100	6	21	12	43
100 - 150	15	31	24	50
150 en meer	10	53	11	58
Bedrijfstype:				
Glasgroentebedrijven	33	39	51	60
Glasbloemendrijven	3	6	2	4
Potplantenbedrijven	3	33	1	11
Gemengde glasbedrijven	3	23	2	15
Leeftijd bedrijfshoofd:				
Tot 40 jaar	9	20	12	26
40-50 jaar	18	32	24	42
50 jr. en ouder, waarvan	15	26	20	35
- 50 jr.en ouder met opv.	13	41	17	53
- 50 jr.en ouder z. opvolgr	1	5	2	10
- 50 jr.en ouder opv. onbek.	1	17	1	17
Alle leeftijden	42	26	56	35

In "Wateringen" heeft ruim een derde van de bedrijven substraatteelt (56 bedrijven hebben substraatteelt, 101 niet en van drie is het niet bekend). In tabel 4.3 is hier nader op ingegaan.

De grotere bedrijven hebben vaker substraatteelt dan de kleinere. De oudere bedrijfshoofden met opvolger hebben gemiddeld vaker substraatteelt dan de jongere bedrijfshoofden. Van de groentebedrijven in het gebied teelt 60% van de bedrijven op substraat. Dit komt ongeveer overeen met het landelijk gemiddelde (landelijk teelt 50 à 60% van de groentebedrijven op substraat). Op slechts enkele glasbloemenbedrijven (4%) wordt op substraat geteeld. Dit ligt onder het landelijk gemiddelde (10 à 15%).

De kwantiteit en kwaliteit van het oppervlaktewater laat in veel gevallen te wensen over. Dit geldt vooral voor bedrijven met substraatteelt. Vandaar dat vele telers in de loop der jaren waterbassins voor de opvang van regenwater aangelegd hebben. Tenminste als daar plaats voor was op hun kavel. Op ongeveer een kwart van de bedrijven heeft men momenteel een waterbassin (42 bedrijven hebben een waterbassin, 113 niet en van vijf bedrijven is het niet bekend). De glasgroente-, de grotere- en de bedrijven met een opvolger hebben verhoudingsgewijs de meeste waterbassins. Een en ander is nader weergegeven in tabel 4.3. Er zijn in het gebied relatief veel minder waterbassins dan bijvoorbeeld in het reconstructiegebied "Pijnacker-Delfgauw". Dit komt vooral doordat er in Wateringen praktisch geen ruimte is. In Wateringen zijn er heel wat bedrijven met substraatteelt zonder een waterbassin. Deze maken veelal gebruik van de combinatie van leidingwater en opvang-regenwater op hun kassen (afvoer wordt verzameld in silo's).

4.4 Sectorbeleid (energiebesparing glastuinbouw)

Door zeer veel tuinders in het gebied is gebruik gemaakt van de regelingen in het kader van het sectorbeleid glastuinbouw om energiebesparende maatregelen te treffen. Daarbij moest de individuele tuinder een energiebesparingsplan (1981-1985) opstellen, waarin hij moest aangegeven welke investeringen hij reeds heeft gedaan en welke investeringen hij uiterlijk voor 1 januari 1985 zou doen. Daarbij kon gekozen worden uit een groot aantal energiebesparende investeringen met een genormeerd besparingspercentage, zoals bijvoorbeeld:

- gevelisolatie (3%-9%);
- energieschermen (20%-35%);
- dubbeldek (25%-35%);
- rookgascondensor (7%-15%);
- wijzigingen in het verwarmingssysteem (8%-20%).

De overheidsbijdrage bedroeg 35 cent per bespaarde m³ gas. De maximum-overheidsbijdrage bedroeg f 87.500 per bedrijf. Dit met een maximum van 25% van de totale investering.

In totaal hebben 113 tuinders (71%) in het gebied een aanvraag ingediend die goedgekeurd is in het kader van deze rege-

ling. Dit ligt onder het landelijk gemiddelde (landelijk heeft 80% van de glastuinders een aanvraag ingediend, die goedgekeurd is. Circa 63% van alle glastuinders heeft landelijk ook daadwerkelijk het plan of deel van het plan uitgevoerd).

4.5 Moderniteit

De bedrijven in het gebied zijn wat betreft hun totale infrastructuur en produktieomstandigheden in een aantal klassen in te delen. Onderscheiden zijn: Moderne bedrijven (het bedrijf is

Tabel 4.4 Procentuele verdeling van de mate van moderniteit naar areaal glas, bedrijfstype, leeftijd van het bedrijfs- hoofd en opvolgingssituatie

	Percentage bedrijven dat is ...				
	achter- gebleven	rede- lijk	modern	totaal	
				%	aantal bedr.
<hr/>					
Areaal glas (ares)					
Tot 60	79	13	8	100	25
60 - 80	22	50	28	100	40
80 - 100	18	54	29	100	28
100 - 150	13	31	56	100	48
150 en meer	-	28	72	100	19
Bedrijfstype:					
Glasgroentebedrijven	18	44	38	100	85
Glasbloemenbedrijven	27	35	38	100	53
Potplantenbedrijven	22	22	56	100	9
Gemengde glasbedrijven	61	8	31	100	13
Leeftijd bedrijfshoofd:					
Tot 40 jaar	22	38	40	100	46
40-50 jaar	27	28	45	100	57
50 jaar en ouder, waarvan	17	67	17	100	57
- met opvolger	3	50	47	100	32
- zonder opvolger	63	26	11	100	19
- opvolger onbekend	17	67	17	100	6
Alle leeftijden	25	37	38	100	160

vergelijkbaar met nieuwvestiging), redelijke bedrijven (men heeft in zijn wat oudere kas aan energiebesparingsmaatregelen of/ en klimaatregeling, automatisering, substraatteelt gedaan) en achtergebleven bedrijven (men heeft niets of praktisch niets aan enige modernisering gedaan).

Streekkenners in het gebied kwalificeerden 39 bedrijven (25%) als achtergebleven, 58 (37%) als redelijk en 61 (38%) als modern.

Relatief de meest achtergebleven bedrijven komen voor op de gemengde glasbedrijven en bij de bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar zonder opvolger. Ook geldt doorgaans dat kleine bedrijven meer achtergebleven zijn dan grotere bedrijven. Relatief de modernste bedrijven komen voor bij de potplantenbedrijven en bij de bedrijven waar het bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar is met een opvolger. Ook geldt doorgaans hoe groter het bedrijf is hoe moderner. In tabel 4.4 is hier nader op ingegaan.

5. Economische aspecten

5.1 Inleiding

Van de bedrijven in dit gebied zijn geen bedrijfseconomische gegevens beschikbaar. Om toch inzicht te krijgen in een aantal bedrijfseconomische aspecten van de tuinbouw in het reconstructiegebied is gebruik gemaakt van beschikbare gegevens van bedrijven uit het LEI-boekhoudnet. Deze gegevens betreffen een steekproef uit alle glastuinbouwbedrijven in het gehele Zuidhollandse Glasdistrict. Tussen deze bedrijven en die in Wateringen zijn enige verschillen. De bedrijfsomvang van de bedrijven in Wateringen wijkt af van die uit het LEI-boekhoudnet. Zo zijn de glasgroentebedrijven wat omvang betreft gemiddeld circa 15% en de glashoemenbedrijven circa 10% kleiner dan die uit het LEI-boekhoudnet. Daarentegen zijn de potplantenbedrijven gemiddeld ruim een derde groter dan de bedrijven uit het LEI-boekhoudnet.

Hierna wordt nader ingegaan op de totale geschatte arbeidsopbrengst 1) in Wateringen, de verdeling ervan per bedrijfstype en de geschatte arbeidsopbrengst per regelmatig werkzame arbeidskracht. De berekeningen zijn grotendeels gebaseerd op de gemiddelde arbeidsopbrengsten per sbe van de verschillende bedrijfstypen. Gebruik is gemaakt van de bedrijven uit het LEI-boekhoudnet uit de boekjaren 1983, 1984 en 1985. Voor de glasgroente- en glashoemenbedrijven is gebruik gemaakt van de LEI-bedrijven uit het Zuidhollandse Glasdistrict. Voor de potplantenbedrijven uit die van het gehele land.

Bij de interpretatie van deze cijfers moet bedacht worden dat dit gemiddelde genormeerde cijfers zijn. De situatie in Wateringen kan met betrekking tot bijvoorbeeld specifieke teelten, teeltomstandigheden en wijze van financieren afwijken van het gemiddelde beeld in het Zuidhollandse Glasdistrict. Ook de relatief minder goede produktieomstandigheden in Wateringen spelen hierbij een rol.

Naast de arbeidsopbrengst wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de rentabiliteit van de bedrijven in relatie met de omvang.

5.2 Arbeidsopbrengst

De gemiddelde arbeidsopbrengst per sbe per jaar varieerde in de jaren 1983 t/m 1985 van f 339,- op een glasgroentebedrijf, f 373,- op een gemengd glasbedrijf, f 419,- op een glashoemenbedrijf tot f 463,- op een potplantenbedrijf.

- 1) Arbeidsopbrengst = netto bedrijfsresultaat + berekende kosten voor de arbeid van de ondernemer.

De totale arbeidsopbrengst, dat is het totale inkomen verkregen uit alle ingezette arbeid, dat in 1986 in het reconstructiegebied op de tuinbouwbedrijven verdiend is kan worden geraamd op ongeveer 25 miljoen gulden. Per hoofdberoepsbedrijf is dit gemiddeld circa f 154.000,-, (bij een geregistreeerde arbeidsbezetting van circa 3,3 arbeidsjaareenheden).

De arbeidsopbrengst per ha glastuinbouw bedraagt in het gebied gemiddeld circa f 158.000,-. Van de totale geschatte arbeidsopbrengst in het gebied wordt 45% op de glasgroentebedrijven verdiend, 36% op de glasbloemenbedrijven, 12% op de potplantenbedrijven en 7% op de gemengde glasbedrijven.

De berekende arbeidsopbrengst (voor de ondernemer + alle medewerkers) naar bedrijfstype loopt nogal uiteen. Deze varieert van gemiddeld circa f 120.000 voor het gemengde glasbedrijf, circa f 133.000 voor het glasgroentebedrijf, f 168.000 voor het glasbloemenbedrijf tot circa f 325.000 voor het potplantenbedrijf.

Ook binnen de onderscheiden bedrijfstypen is er een grote variatie in behaalde arbeidsopbrengst. Tabel 5.1 geeft hiervan een beeld.

Tabel 5.1 Bedrijven ingedeeld naar bedrijfstype en totale arbeidsopbrengst per jaar. Gemiddeld (1983 t/m 1985)

Bedrijfstype	Totale arbeidsopbr. (x f 1000)					
	tot 60	60- 100	100- 150	150- 200	200- 300	300 e.m.
Glasgroentebedrijven	6	26	36	10	4	3
Glasbloemenbedrijven	2	10	12	11	14	4
Potplantenbedrijven	-	-	1	-	5	3
Gemengde glasbedrijven	3	3	3	3	-	1
Totaal	11	39	52	24	23	11

Naast een grote variatie van behaalde totale arbeidsopbrengsten per bedrijfstype is er een grote variatie in het aantal arbeidskrachten per bedrijfstype. Als gevolg hiervan is er ook een grote variatie in de verdiende arbeidsopbrengsten per arbeidskracht op de diverse bedrijven.

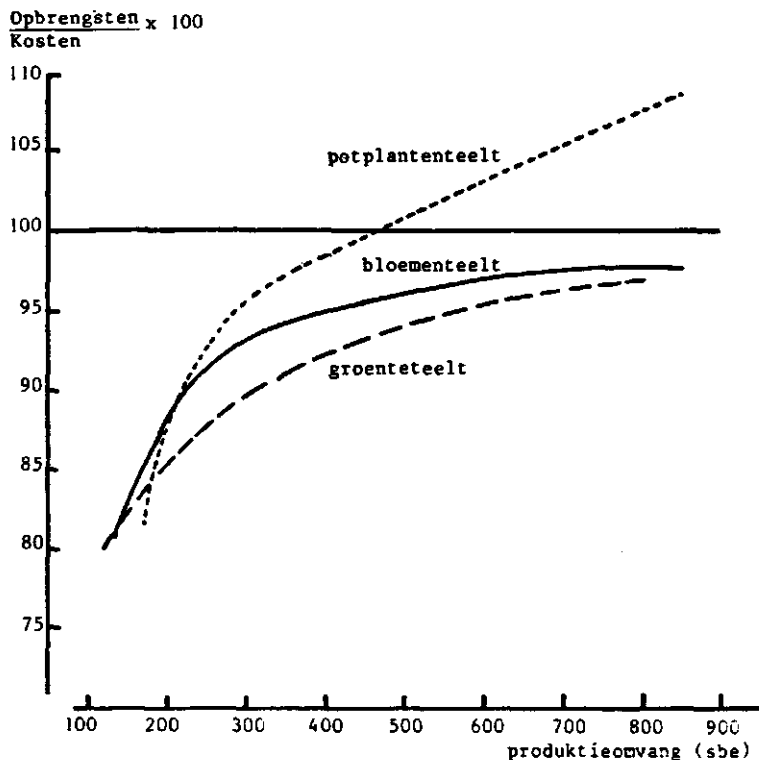
De arbeidsopbrengst per arbeidsjaareenheid per bedrijfstype varieert van gemiddeld f 36.000 op de glasgroentenbedrijven, f 41.000 op de gemengde glasbedrijven tot f 48.000 op de glasbloemenbedrijven en f 52.000 op de potplantenbedrijven. Hierbij zijn de arbeidskosten voor de niet-geregistreeerde arbeidskrachten reeds afgetrokken (Ter vergelijking: De CAO-loonkosten voor een minimumloon voor een werknemer, inclusief werkgeverstaandeel, bedragen circa f 34.000,- per jaar).

5.3 Rentabiliteit en productieomvang

In deze paragraaf spelen de behaalde rentabiliteit in de diverse glastuinbouwsectoren in de afgelopen jaren een belangrijke rol. Onder rentabiliteit wordt in dit verband verstaan de totale opbrengsten gedeeld door de totale kosten (zie ook bijlage 2). In het Zuidhollands Glasdistrict lag de rentabiliteit van 1983 tot en met 1985 voor de glasgroenten gemiddeld op 96% en voor de snijbloemen op gemiddeld 98%. Voor de potplantensector lag de rentabiliteit op gemiddeld 101% (landelijk cijfer).

Zoals ook al in paragraaf 3.1 is opgemerkt, zijn er in de glastuinbouw tot circa 300 sbe doorgaans belangrijke schaalvoordelen te behalen. Vanaf circa 400 sbe nemen de schaalvoordelen van een groter bedrijf slechts weinig toe. Circa 400 sbe komt voor een groenteteeltbedrijf overeen met circa 110 are glas, voor een glasbloemenbedrijf met circa 90 are en voor een potplantenbedrijf met circa 60 are. Figuur 5.1 geeft hiervan een illustratie.

Figuur 5.1 Rentabiliteit en productieomvang naar bedrijfstype (gemiddelde van de boekhoudjaren 1982 t/m 1985)

Bron: LEI-boekhoudnet.

Bij de interpretatie van figuur 5.1 dient in ogenschouw genomen te worden dat deze lijnen slechts zeer globale indicaties weergeven over de relatie produktieomvang-rentabiliteit. Er is een zeer grote spreiding in de resultaten tussen de bedrijven onderling. Beslissingen voor individuele bedrijven kunnen niet op basis van alleen deze figuur worden genomen. De bedrijfsresultaten en de behaalde rentabiliteiten (opbrengsten/kosten-verhoudingen) verschillen van jaar tot jaar, van bedrijfstype tot bedrijfstype, van ondernemer tot ondernemer en van teelt tot teelt. Daarnaast zijn de produktieomstandigheden (ouderdom van de kas, interne transportafstanden, lengte-breedte verhouding, kwaliteit van het gietwater, etc) op bijna geen enkel bedrijf gelijk. Momenteel is geen echt bedrijfsvergelijkend onderzoek voor handen dat antwoord geeft op de vraag wat nu de optimale bedrijfsgrootte en -omvang is van bijvoorbeeld een komkommerbedrijf, een rozenbedrijf of een bepaald soort potplantenbedrijf. Ook het LEI-boekhoudnet schiet voor de meeste bedrijfstypen op dit punt te kort (de steekproef is te klein), doch zou voor sommige wat meer voorkomende teelten (bijvoorbeeld tomaten, komkommers, rozen de basis kunnen vormen voor verder onderzoek naar de daarbij behorende omvang. In het kader van dit onderzoek wordt hier niet verder op ingegaan.

6. Toekomstige ontwikkeling, zonder reconstructie

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden vooruitberekeningen gemaakt omtrent de ontwikkeling van de tuinbouw in het reconstructiegebied in de komende periode van tien jaren. Deze ontwikkeling ligt uiteraard in het verlengde van die in de voorbije jaren. Toch kunnen alle trends uit de periode 1981-1986 niet zonder meer doorgetrokken worden.

Bij de prognoses is geen rekening gehouden met een eventuele reconstructie.

6.2 Aantal hoofdberoepsbedrijven

Het totale aantal hoofdberoepsbedrijven is tussen 1981 en 1986 slechts licht achteruitgegaan, namelijk van 167 tot 160.

Ondanks het feit dat de produktieomstandigheden en de leef-tijd van de glasopstanden niet optimaal zijn, ligt het voor de hand dat het proces van verandering in het aantal hoofdberoepsbedrijven, zoals dat in hoofdstuk 2.1 beschreven is, niet wezenlijk zal verschillen van dat in het recente verleden.

Voor de prognose van het aantal hoofdberoepsbedrijven in de nabije toekomst zijn de volgende uitgangspunten aangehouden:

- Ongeveer eenzelfde mate van beroepsbeëindiging als in het recente verleden doordat het percentage bedrijfshoofden ouder dan vijftig jaar ongeveer hetzelfde is.
- Iets minder opvolging na beroepsbeëindiging door minder meewerkende zoons dan een aantal jaren geleden.
- Ongeveer eenzelfde beroepsveranderingspercentage als in het recente verleden.
- Ongeveer eenzelfde verminderingspercentage van het aantal bedrijven door overige oorzaken.
- Ongeveer eenzelfde overnamepercentage na beroepsverandering en door overige oorzaken als in het recente verleden.
- Eenzelfde stichtingspercentage van nieuwe hoofdberoepsbedrijven (Stichting betreft hier meestal een afsplitsing van het ouderlijk bedrijf of koop of pacht van een gedeelte van een kas of stuk grond).
- Eenzelfde percentage nevenbedrijven dat hoofdberoepsbedrijf wordt.
- Een extra vermindering van drie bedrijven pal ten westen van Wateringen door aanleg van het "Hoefijzer" rond Den Haag (zie hoofdstuk 1.2).

Uitgaande van de huidige leeftijdscategorie van de bedrijfs-
hoofden en de hierbovenstaande uitgangspunten zullen er in 1996
ongeveer 146 hoofdberoepsbedrijven zijn. Dit is een verminde-
ringspercentage van gemiddeld ongeveer 0,9% per jaar, evenals in
het recente verleden.

Om een idee te krijgen van de toekomstige ontwikkeling van
het aantal bedrijven is ook aan diverse gebiedskenners gevraagd
naar hun mening of het desbetreffende tuinbouwbedrijf over tien
jaar nog zal bestaan. De streekkenners kwamen tot een totaal van
136 blijvende bedrijven. Over dertien bedrijven was men in twij-
fel en elf zouden verdwenen zijn. Bij deze indeling gaan men uit
van bestaande hoofdberoepsbedrijven. Men onderschat dus automa-
tisch het feit dat er ook nog nieuwe bedrijven gesticht kunnen
worden (dit waren er in de afgelopen vijf jaar relatief veel: na-
melijk zeven) en dat nevenbedrijven ook een hoofdberoepsbedrijf
kunnen worden. Ook onderschat men het feit dat bedrijven soms
voortijdig verdwijnen (door bijvoorbeeld overlijden van jongere
bedrijfshoofden of het stichten van een bedrijf elders). Hierbij
moet opgemerkt worden dat er in Wateringen relatief veel bedrij-
ven hierna alsnog werden voortgezet.

De uitkomsten van beide benaderingswijzen wijzen dus in de-
zelfde richting.

De gemiddelde leeftijd van de bedrijfshoofden zal in 1996
hoger zijn dan nu. Van de bedrijfshoofden zal in 1996 45% ouder
zijn dan vijftig jaar (in 1981 was dit 34% en in 1986 36%).

6.3 Areaal glas en bedrijven naar areaal glas

Het areaal glas is de afgelopen jaren met 0,5 ha toegenomen
tot 158,4 ha. In het gebied is praktisch geen ruimte meer voor
uitbreiding van het totale glasareaal. Verder moet rekening ge-
houden worden met het feit dat er door de aanleg van het zoge-
naamde Haagse hoefijzer drie glastuinbouwbedrijven zullen moeten

Tabel 6.1 Aantal hoofdberoepsbedrijven naar areaal glas

Areaal glas (ares)	Aantal bedrijven			Percentage		
	1981	1986	1996	1981	1986	1996
Tot 60	30	25	19	18	16	13
60 - 80	37	40	37	22	25	25
80 - 100	36	28	20	22	17	14
100 - 150	47	48	48	28	30	33
150 en meer	17	19	22	10	12	15
Totaal	167	160	146	100	100	100

verdwijnen. Dit in ogenschouw nemend kan verwacht worden dat er in 1996 minder glasareaal in het gebied zal zijn dan nu (- 2,5 ha).

Daarnaast zullen enerzijds kleine en oudere glasopstanden worden afgebroken en anderzijds ook nieuwe kassen gebouwd worden. Naar schatting zal er over tien jaar circa 156 ha glas zijn (waarvan 153 ha op hoofdberoepsbedrijven).

De bedrijven zullen over tien jaar gemiddeld genomen meer glas per bedrijf hebben dan nu het geval is (zie tabel 6.1) (94 are in 1981; 97 are in 1986 en circa 105 are in 1996).

6.4 Grondgebruik

In hoofdstuk 3.2 is reeds geconstateerd dat tussen 1981 en 1986 het totale areaal glas zeer licht toegenomen is (+ 0,5 ha). Voor de nabije toekomst wordt een lichte vermindering van het totale areaal glas verwacht.

In het recente verleden is het areaal snijbloemen en potplanten onder glas licht toegenomen. Dit is ten koste gegaan van het areaal glasgroenten. De laatste paar jaren heeft er een relatieve verbetering van de rentabiliteit in de glasgroentesector plaats gevonden (zie hoofdstuk 5 en bijlage 2). Als gevolg hiervan zal de afname van het groenteteeltareaal zich niet meer op dezelfde manier voortzetten als in het recente verleden. Wel is de potplantensector nog steeds het meest rendabel.

Gezien de ontwikkeling in het recente verleden en de huidige rentabiliteiten zal het grondgebruik zich in het gebied waarschijnlijk ongeveer ontwikkelen zoals in tabel 6.2 weergegeven is.

Tabel 6.2 Verwachte ontwikkeling van het grondgebruik (alle bedrijven)

Grondgebruik	Arealen (ha)			Percentages		
	1981	1986	1996	1981	1986	1996
Grasland	12	11	10	7	6	6
Braakland	8	4	4	4	2	2
Tuinbouw open grond	3	3	3	2	2	2
Tuinbouw onder glas	158	158	156	87	90	90
Waarvan:						
- groenten	93	90	87	51	51	50
- bloemen	54	55	55	30	31	32
- pot- en perkplanten	11	13	14	6	8	8
Totaal cultuurgrond	181	176	173	100	100	100

6.5 Ontwikkeling van de bedrijfstypen

Gezien de verandering in de rentabiliteiten en de ontwikkeling daarvan in het recente verleden en het toekomstige grondgebruik zal het aantal bedrijven zich naar bedrijfstype ongeveer ontwikkelen zoals in tabel 6.3 weergegeven is.

Tabel 6.3 Ontwikkeling van het aantal hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfstype

Bedrijfstype	Aantal bedrijven			Percentages		
	1981	1986	1996	1981	1986	1996
Glasgroentebedrijven	85	85	78	51	53	53
Glasbloemenbedrijven	54	53	50	32	33	34
Potplantenbedrijven	12	9	10	7	6	7
Gemengde glasbedrijven	16	13	8	10	8	6
Totaal	167	160	146	100	100	100

6.6 Aantal arbeidskrachten

De laatste vijf jaar is het aantal bij de landbouwtelling geregistreerde regelmatig werkzame arbeidskrachten in Wateringen licht afgenomen (509 in 1981 tegenover 475 in 1986). Het totale geregistreerde arbeidsvolume (circa 540 arbeidsjaareenheden) bleef nagenoeg constant. Dit geldt ook voor het totale geschatte berekende ingezette arbeidsvolume (circa 740 arbeidsjaareenheden).

De nagenoege stabilisatie van het totale ingezette arbeidsvolume was de resultante van een iets groter areaal glas, meer intensieve teelten en een verbetering van de arbeidsproductiviteit.

Voor de nabije toekomst wordt een lichte achteruitgang van het totale glasareaal voorzien en een verdere accentverschuiving naar de intensieve teelten. Ook het proces van arbeidsproductiviteitsverbetering zal doorgaan.

Uitgaande van bovenstaande uitgangspunten, de ontwikkeling van het aantal arbeidskrachten per bedrijf per bedrijfstype en de ontwikkeling van het aantal arbeidskrachten per ha van de afzonderlijke teelten wordt verwacht dat het aantal geregistreerde arbeidskrachten verder zal afnemen tot circa 450.

7. Slotbeschouwing

Het reconstructiegebied "Wateringen" kan gekarakteriseerd worden als een zeer dicht bij de stedelijke bebouwing gelegen, vol met kassen gebouwd gebied met grote verschillen tussen de diverse tuinbouwbedrijven. Deze verschillen betreffen zowel de omvang van de bedrijven, als de arbeidsbezetting, de intensiteit van het grondgebruik, de moderniteit en de verdiende arbeidsinkomens.

De gemiddelde bedrijfsomvang en -oppervlakte van de bedrijven is vrij goed (97 are). Niettemin heeft circa een derde van de bedrijven een areaal glas dat onder het economisch optimum ligt.

In Wateringen komen enerzijds tuinders voor die, waar dat mogelijk is, in sterke mate de moderne ontwikkelingen in de glastuinbouw volgen. Anderen laten het op dit punt wat afweten. Van de groentebedrijven teelt 60% op substraat. Van de tuinders in het gebied heeft 70% een aanvraag ingediend voor energiebesparende maatregelen in het kader van het sectorbeleid glastuinbouw.

Van 60% van de tuinders is bekend dat ze lid zijn van een studieclub en van 25% dat ze geen lid zijn. De produktieomstandigheden op de bedrijven zijn lang niet optimaal: hoewel er in het gebied een continu proces aan de gang is van vervanging van oude kassen door nieuwe, komen er nogal wat verouderde glasopstanden voor. Veel bedrijven hebben zowel oude als nieuwe kassen. Op ruim een kwart van de bedrijven is het grootste deel van de glasopstand van voor 1970. Daarnaast is op vrijwel geen enkel bedrijf ruimte op de kavel om het areaal glas uit te breiden. Ook de lengte-breedte verhouding van veel kassen is ongunstig. Op circa twee-derde van de bedrijven is de lengte-breedte verhouding ongunstiger dan 1,8:1. Op de helft van de bedrijven is de breedte van de grootste kavel met glas minder dan 60 m. Verder laat de kwaliteit en kwantiteit van het oppervlaktewater in veel gevallen te wensen over. De ruimte voor waterbassins in het gebied is gering. Slechts een kwart van de bedrijven heeft momenteel een waterbassin.

Ingedeeld naar hun totale infrastructuur, leeftijd van de kas en produktieomstandigheden is ongeveer een kwart van de bedrijven als achtergebleven te beschouwen. Ruim een derde van de bedrijven is als redelijk te kwalificeren en eveneens ruim een derde als modern.

Over het geheel genomen zijn de produktieomstandigheden minder gunstig dan die van het nabij gelegen reconstructiegebied Pijnacker-Delfgauw.

Er is dan ook een grote kans dat het gebied zonder reconstructie verder achter op zal raken. Door reconstructie kunnen de bestaande knelpunten in de produktieomstandigheden verbeterd worden en kan een verdere stimulans aan de glastuinbouw worden gege-

ven: bedrijven uit het gebied die elders een nieuw bedrijf willen beginnen zullen binnen het kader van de reconstructieregeling eerder daartoe besluiten. Dit geeft voor bestaande bedrijven mogelijkheden om hun bedrijf aan te passen: er komt ruimte vrij die gebruikt kan worden om bestaande glasopstanden uit te breiden en te vernieuwen, bredere kavels te maken en nieuwe kassen efficiënter neer te zetten.

Reconstructie kan de voorwaarden voor een economisch gezonde en levensvatbare glastuinbouw in Wateringen sterk verbeteren. Dit is van belang zowel voor de bedrijven zelf als voor de regionale werkgelegenheid en regionale bedrijvigheid.

Literatuur

Alleblas, J.T.W.,
Analyse van het management in de glastuinbouw,
Den Haag, LEI, 1984, Publikatie 4.109.

Alleblas, J.T.W.,
Naar een passend managementniveau in de glastuinbouw,
Den Haag, LEI, 1987, Publikatie 4.118.

Centrale Landinrichtingscommissie,
Advies ex. artikel 6 van de Regeling Reconstructie Oude Glastuin-
bouwgebieden voor het gebied "Wateringen", Utrecht, 1986.

Landbouw-Economisch Instituut/CBS,
Tuinbouwcijfers, diverse jaargangen,
Den Haag, 1978-1987.

Ministerie van Landbouw en Visserij,
Beschikking reconstructie oude glastuinbouwgebieden,
Den Haag, 1979 en 1981.

Ministerie van Landbouw en Visserij,
Regeling Reconstructie Oude Glastuinbouwgebieden,
Den Haag, 1986.

Ministerie van Landbouw en Visserij,
Beschikking energiebesparende maatregelen in de glastuinbouw,
Den Haag, 1981.

Ministerie van Landbouw en Visserij,
Nota glastuinbouw 1986-1990,
Den Haag, 1987.

Noort, L. van,
Rentabiliteit en financiering van de groenteteelt onder glas in
Nederland, diverse jaren,
Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1978-1987.

Noort, L. van,
Rentabiliteit en financiering van de snijbloementeleel onder glas
in Nederland, diverse jaren,
Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1978-1987.

Noort, L. van,
Rentabiliteit en financiering van de potplantenteelt onder glas
in Nederland, diverse jaren,
Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1978-1987.

LITERATUUR (vervolg)

Oosthoek, J.,

Aspecten bij de planning van glastuinbouwbedrijven, met name de lengte-breedteverhouding van de glaspercelen, Naaldwijk, Consulentenschap voor de Tuinbouw, 1983.

Ploeg, B. van der,

Boomawatering; sociaal-economische verkenning van de glastuinbouw in een reconstructiegebied, Den Haag, LEI, 1986, Mededeling 346.

Ploeg, B. van der,

Broekpolders; sociaal-economische verkenning van het glastuinbouwgebied in het Westland, Den Haag, LEI, 1987, Mededeling 362.

Provincie Zuid-Holland,

Streekplan Zuid-Holland-West, Den Haag, 1987.

Rijk, P.J. en J. de Rijk,

Roelofarendsveen; sociaal-economische verkenning van de tuinbouw in het reconstructiegebied, Den Haag, LEI, 1985, Mededeling 321.

Rijk, P.J.,

Ter Aar; sociaal-economische verkenning van de land- en tuinbouw in het reconstructiegebied, Den Haag, LEI, 1985, Mededeling 362.

Rijk, P.J.,

Pijnacker-Delfgauw; de glastuinbouw in het reconstructiegebied, Den Haag, LEI, 1988, Mededeling 382.

Bijlagen

Bijlage 1 Standaardbedrijfseenheden

Standaardbedrijfseenheid

Eenheid waarin de omvang van een agrarisch bedrijf en van de afzonderlijke produktierichtingen binnen een bedrijf wordt uitgedrukt. Een sbe komt overeen met een bepaald bedrag aan netto toegevoegde waarde in een basisperiode bij een doelmatige bedrijfsvoering en onder normale omstandigheden. Hier volgen enige normen (aantal sbe per ha; normen 1981):

Bloemkwekerijgewassen onder glas	Sbe per ha	Groenten onder glas	Sbe per ha
Alstroemeria's	570	Komkommers, verwarmd	360
Anjers grootbloemig	600	Paprika, verwarmd	350
trosbloemig	440	Tomaten, verwarmd	380
Amaryllissen	380	Aardbeien, verwarmd	350
Chrysanten	380	Augurken, verwarmd	300
Freesia's	450	Overige groenten, ver-	
Gerbera's	370	warmd	310
Lelies	460	Overige groenten, koud	220
Orchideeën	400	Opkweekmateriaal groen-	
Rozen	540	ten	1200
Overige snijbloemen	350	Boomkwekerijgewassen en	
Potplanten, bloeiend	610	vaste planten onder	
Potplanten, blad	670	glas	500
Perkplanten	380		
Overige bloemisterijgewassen	350		
Opkweekmateriaal bloemen	1200		

Bijlage 2A Rentabiliteit in de diverse glastuinbouwsectoren

Jaar	Opbrengsten per 100 gulden kosten						
	overwegend groentebedrijven			overwegend snijbloemenbedrijven			potplantenbedrijven
	alle bedr. (Ned.)	w.v. bedrijven gelegen in		alle bedr. (Ned.)	w.v. bedrijven gelegen in		alle bedrijven (Nederland)
		ZHG	ov. Ned.		ZHG	ov. Ned.	
1978	90	95	81	89	94	87	105
1980	101	107	86	90	94	89	99
1981	97	103	84	94	98	90	102
1982	87	90	81	92	95	89	101
1983	92	95	87	95	98	92	97
1984	94	97	87	96	100	92	101
1985	92	95	87	93	96	90	104
1986 1)	93	96	87	93			104
1987 2)	103			100			102

Bijlage 2B Arbeidsopbrengst van de ondernemer in de diverse glastuinbouwsectoren

Jaar	Arbeidsopbrengst van de ondernemer (x 1.000 gulden)						
	overwegend groentebedrijven			overwegend snijbloemenbedrijven			potplantenbedrijven
	alle bedr. (Ned.)	w.v. bedrijven gelegen in		alle bedr. (Ned.)	w.v. bedrijven gelegen in		alle bedrijven (Nederland)
		ZHG	ov. Ned.		ZHG	ov. Ned.	
1978	21	29	10	12	20	9	59
1980	52	74	16	13	25	16	48
1981	45	65	17	33	32	19	65
1982	15	21	4	33	36	31	59
1983	31	42	17	47	56	40	38
1984	37	51	17	52	68	38	63
1985	33	42	13	40	51	32	85
1986 1)	35	46	17	41			83
1987 2)	82			73			76

1) Voorlopig.

2) Raming.